împinsă peste limitele acceptabilului, Delebecque ajungînd să vadă legături de cauzalitate şi acolo unde ele nu pot fi decît cu greu admise.

Cîteva cuvinte în legătură cu titlul tratatului. Manuscrisele oferă două variante. Manuscrisul A Κυνηγετικά, manuscrisele B şi M Κυνηγετικός. Editorul îl preferă pe acesta din urmă, indicat de altfel şi de cîţiva autori antici. Subînţelege însă pe lîngă el substantivul ἀνήρ. Sensul ar fi : „Specialistul sau amatorul de vînătoare cu cîini". Cum este însă prea greoi pentru a fi redat în franceză şi, pe de altă parte — aşa cum mărturiseşte chiar editorul —, nu acoperă întregul conţinut al cărţii, făcînd un compromis, profesorul Delebecque îl traduce : *L'art de la chasse*. Credem că dificultatea s-ar fi putut rezolva mai uşor admiţînd drept complinire pe lîngă Κυνηγετικός substantivul λόγος (tratat), mai ales că această complinire figurează în micul dicţionar tehnic care însoţeşte ediţia, la pagina 141.

Traducerea franceză, publicată în paralel cu textul grec, este foarte clară, plăcută chiar, rezolvînd abil dificultăţile tehnice ale textului. Notele explicative, mult mai numeroase decît au de obicei textele publicate în această colecţie, sînt un preţios sprijin pentru cititor.

Anexele care cuprind : note complementare, o bibliografie indicînd lucrări generale de cinegetică, dicţionare, lucrări care au ca obiect direct tratatul lui Xenofon, un excelent dicţionar de termeni tehnici, precum şi cinci desene ale plaselor sau capcanelor de vînătoare, sporesc valoarea ediţiei, făcînd-o totdată mai uşor de consultat.

Emanuela Popescu

POLYBE, *Histoires* (livre I et livre II). Texte établi et traduit par Paul Pédech. — Paris, Les Belles Lettres, 1969—1970. LXX—137 & 123 pagini in 16° (în cea mai mare parte duble) + 5 hărţi afară din text.

Despre contribuţia lui Paul Pédech la mai buna cunoaştere a operei lui Polibiu s-a mai vorbit în paginile revistei noastre, fie în legătură cu masiva teză despre *Metoda istorică a lui Polibiu* (Studii clasice, IX, 1967, p. 350—354), fie cu prilejul apariţiei primului volum al ediţiei în curs de pregătire şi care cuprindea cartea a XII-a (Studii clasice, V, 1963, p. 388—390). S-au arătat atunci meritele deosebite ale învăţatului francez ca exeget al gîndirii istoricului din Megalopolis, s-a pus în lumină şi împrejurarea că noua ediţie bilingvă (prima, în Franţa, după ediţia lui Dübner din colecţia Didot, apărută în 1839) venea să umple o lacună regretabilă, chiar dacă anevoie de împlinit.

Pentru un cercetător care închinase ani de osteneli şi o lucrare impunătoare explicării concepţiei istorice a lui Polibiu, era întrucîtva de aşteptat să-şi înceapă ediţia cu fragmentele cărţii a XII-a, deosebit de preţioase pentru cunoaşterea chipului cum autorul *Istoriilor* îşi înţelegea menirea (fără să mai vorbim de luminile pe care — în luările sale de poziţie faţă de contemporani şi înaintaşi — acesta le aruncă asupra reprezentanţilor celor mai caracteristici ai istoriografiei elenistice). Acest punct din program odată realizat, tot atît de firesc era şi ca pregătirea ediţiei să reintre în făgaşu-i normal şi ca, de-aci înainte, publicarea unei opere atît de vaste să se desfăşoare în ordinea firească a conţinutului.

În asemenea condiţii ni se prezintă deci, la un scurt interval, ediţiile însoţite de traduceri ale cărţilor I şi a II-a. Cu acest prilej, se oferă cititorului studiul introductiv care nu-şi găsise loc în fruntea fragmentelor din cartea a XII-a, precum şi deslușirile indispensabile cu privire la constituirea textului şi modul de întocmire a ediţiei.

Venind după cartea din 1964, studiul despre *Polibiu: omul şi opera*, care deschide primul din volumele semnalate astăzi, nu putea cuprinde decît o prezentare concisă a rezultatelor obţinute de autor la capătul unor lungi şi minuţioase analize, în ce priveşte fie *forma*

www.cimec.ro

mentis şi pregătirea intelectuală a istoricului grec, fie scopul şi concepţia lucrării lui de căpetenie. Despre cel dintîi aspect sînt puţine lucruri de relevat, dacă se exceptează afirmaţia discutabilă după care Tucidide n-ar fi exercitat asupra lui Polibiu decît o influenţă neînsemnată. Justificată de Pédech cu argumentul că autorul *Războiului peloponesiac* nu-i amintit decît într-un singur loc al *Istoriilor*, această încheiere mi se pare greu de dovedit, dacă se ţine seamă de pasajele semnificative în care unele luări de poziţie ale lui Polibiu ni se înfăţişează ca un ecou fidel al ideilor lui Tucidide. Mărturisită sau ba, înrîurirea acestuia asupra urmaşului apare de netăgăduit în rîndurile din cartea a II-a unde se subliniază cu vigoare deosebirea dintre tragedie şi istoriografie, una urmărind impresionarea şi subjugarea cititorului, cealaltă instruirea şi edificarea lui [1], sau în pasajul din cartea a IX-a în care, căutînd să dovedească superioritatea modului pragmatic de a concepe istoria asupra încercărilor de a face din ea un gen literar, îşi mărturiseşte intenţia de a pune *folosul* cititorului mai presus de *desfătarea* pe care i-ar putea-o pricinui [2]. E adevărat că, nici într-un caz, nici în celălalt, nu se pomeneşte numele înaintaşului, nici nu i se invocă exemplul. Pentru cine nu uită însă mîndra opoziţie în care, în cunoscutul său capitol programatic, Tucidide se situează singur faţă de Herodot şi de logografi (pe care nici el nu-i citează anume [3]) e limpede că distincţia aci pentru întîia oară formulată între o istoriografie năzuind spre ştiinţă şi alta de inspiraţie precumpănitor literară stăruie nu numai în judecăţile lui Polibiu, dar pînă şi în modul cum acestea sînt formulate.

Alte apropieri se mai pot face între chipul cum ambii istorici concep cauzalitatea, şi unul şi celălalt separînd cu stricteţe *cauza propriu-zisă* (αἰτία), deseori distantă de evenimente şi, oricum, mai greu sesizabilă, de *începutul* sau *pretextul* unor desfăşurări (ἀρχή, πρόφασις), percepute nemijlocit de contemporani. O asemenea distincţie nu poate fi întîmplătoare, după cum nu-i desigur întîmplător interesul pentru faptul politic, în care, în felul său propriu, fiecare din ei recunoaşte motivul dominant al devenirii istorice.

Am zăbovit întrucîtva asupra acestui aspect al Introducerii, pentru că nu mi se pare îndreptăţită presupunerea autorului că puţinele referiri la Tucidide în textul păstrat al lui Polibiu (în fapt, una singură) s-ar explica prin necunoaşterea *Războiului peloponesiac* sau prin convingerea istoricului din Megalopolis că înaintaşul său ar fi fost „depăşit" (p. XIX). Îndoieli trezesc şi reflecţiile de la p. XXXIV potrivit cărora, într-o etapă mai tîrzie a gîndirii sale, Polibiu ar fi abandonat rigurosul determinism care-i caracterizează începuturile de scriitor în favoarea credinţei iraţionale că Τύχη ar fi aceea care cîrmuieşte omeneştile treburi. În legătură cu fiecare din aceste probleme, voi avea poate prilejul să revin într-una din viitoarele-mi *Note de lectură*.

În partea a doua a Introducerii — „Le texte des *Histoires*" — Pédech schiţează istoricul studiilor asupra tradiţiei manuscrise a operei în ultima sută de ani, de la Hultsch — trecînd prin Büttner-Wobst — pînă la John M. Moore. Cum se admite azi de cei mai mulţi, tradiţia începe cu un vechi şi unic manuscris al *Istoriilor* întregi, altădată în biblioteca palatului imperial din Constantinopol, astăzi dispărut. Din acest arhetip derivă trei familii de manuscrise, prezentînd următoarele caracteristici:

1° *Vaticanus Graecus 124* (cu numeroşi descendenţi), datînd din sec. al X-lea şi cuprinzînd numai primele cinci cărţi ale textului;

---

[1] II 56, 11: Τὸ γὰρ τέλος ἱστορίας καὶ τραγῳδίας οὐ ταὐτὸν ἀλλὰ τοὐναντίον· ἐκεῖ μὲν γὰρ δεῖ διὰ τῶν πιθανωτάτων λόγων ἐκπλῆξαι καὶ ψυχαγωγῆσαι κατὰ τὸ παρὸν τοὺς ἀκούοντας, ἐνθάδε δὲ διὰ τῶν ἀληθινῶν ἔργων καὶ λόγων εἰς πάντα τὸν χρόνον διδάξαι καὶ πεῖσαι τοὺς φιλομαθοῦντας...

[2] IX 2, 4: ὁ δὲ πραγματικὸς τρόπος ἐνεκρίθη... διὰ τὸ πάντων ὠφελιμώτατον αὐτὸν... ὑπάρχειν. Διόπερ ἡμεῖς οὐχ οὕτω τῆς τέρψεως στοχαζόμενοι τῶν ἀναγνωσομένων ὡς τῆς ὠφελείας τῶν προσεχόντων, τἄλλα παρέντες, ἐπὶ τοῦτο τὸ μέρος κατηνέχθημεν...

[3] I 22, 4: καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται· ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν... ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἕξει. κτῆμά τε ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἤ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται.

www.cimec.ro

2° așa-numitele *Excerpta antiqua* ale cărților VI-XVIII, cel mai bine păstrate în *Urbinas Graecus 102* (și el tatăl unei numeroase posterități);

3° așa-numitele *Excerpta Constantiniana*, întocmite în zilele lui Constantin al VII-lea (+959) sub forma a șase culegeri de fragmente spicuite în istoricii greci pe diferite teme: *De uirtutibus et uitiis. De sententiis, De insidiis, De strategematis, De legationibus Romanorum ad gentes, De legationibus gentium ad Romanos* (fiecare din aceste florilegii fiind reprezentat printr-un unic manuscris, cu excepția ultimelor două).

Manuscriselor li se adaugă de la o vreme cîțiva papiri de mică întindere (cel mai prețios fiind *Pap. Berol. 1570*) și tradiția indirectă, reprezentată mai ales prin Tit-Liviu și Diodor, pe lîngă Plutarh și Appian.

Noua ediție se întemeiază, cum era de așteptat, pe manuscrisele cele mai apropiate de arhetip: pentru cărțile I—V, pe A, C, Z, D, E, J; pentru *Excerpta antiqua*, pe F, D și G (împreună cu H și K); pentru *Excerpta Constantiniana*, pe M, P, Q, F, W, X. În stabilirea textului, de altă parte, P.P. se lasă călăuzit în chip judicios de particularitățile de limbă proprii lui Polibiu. „Notre historien — observă el — écrit la *koiné*, qui est sensiblement différente de l'attique. Il ne faut donc pas s'étonner de trouver dans les mss des formes et des tournures qui seraient incorrectes chez Platon ou Isocrate. Quelques éditeurs se fourvoyent en atticisant Polybe. Ainsi I 4,8 on trouve ἄν avec l'indicatif futur; c'est à tort que Dindorf rejette ἄν (cf. I 108, 7). On conserve avec raison des tournures comme ὅταν ᾖσαν (IV 32,5), ὅταν προσήρεισε (XIII 7,10), ἐπειδὰν ἀνέστησε (XIII 7,8). La connaissance du vocabulaire et du style permet soit d'accepter des leçons au premier abord surprenantes, soit de corriger sans témérité un texte fautif".

Poate pentru că, în cazul lui Polibiu, dispunem de amplul și bogatul comentariu al lui Walbank, notele explicative ale ediției sînt reduse la foarte puțin, iar „Notele complementare", semnalate la alte texte ale colecției Budé, lipsesc cu totul. De un folos indiscutabil sînt, în schimb, hărțile colorate adăugate fiecărei cărți, a căror serie va continua, nădăjduim, pînă la încheierea ediției.

D. M. Pippidi

CICÉRON, *Les devoirs*, Introduction, Livre I. Livres II et III. Texte établi et traduit par Maurice Testard, Paris, Les Belles Lettres, 1965, 1970.

Avem în față una dintre cele mai bune ediții ale faimoasei și importantei opere *De officiis*. Claritate, grijă de adevăr, perspicacitate în alegerea celor mai bune lecțiuni caracterizează această lucrare, care vine să arunce și mai multă lumină asupra numeroaselor probleme ridicate de această operă a oratorului latin. În introducere, autorul ediției discută următoarele probleme: Data și împrejurările în care Cicero a compus opera; Destinatarul; Izvoarele; Trecere în revistă a problemelor de doctrină; Supraviețuirea operei; Textul. Cîteva observații preliminare, un rezumat al principalelor paragrafe ale cărții și tabloul siglelor precedă textul. Traducerea paralelă a textului este însoțită de note. În acest fel lucrarea cuprinde capitolele esențiale pe care ne-am obișnuit de mult timp să le găsim în cele mai bune ediții editate de societatea „Les Belles Lettres".

În ceea ce privește introducerea, trebuie subliniată critica pe care o face autorul ediției savanților care, în discutarea izvoarelor folosite de Cicero în *De officiis*, au ținut prea mult seamă de simple indicii, s-au bazat pe verosimilități și n-au ținut destul seamă de afirmațiile făcute de Cicero însuși (p. 28). Autorul este pe deplin îndreptățit să facă această critică,

www.cimec.ro